

ANTİK YUNAN MİTOLOJİSİNDE “PAN” KARAKTERİNİN BATI MÜZİĞİ BESTECİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bahar Sarıboğa¹

ÖZ

Batı kültür ve sanat hayatını şekillendiren Antik Yunan mitolojisi; edebiyat, resim, heykel, tiyatro ve felsefenin yanı sıra müzikte de kendine yer bulur. Mitolojide yer alan düşünsel ve duygusal olaylar müziğin de ham maddesi olarak kabul edilir. Müzik ve mitoloji Antik çağdan günümüze dek birbirleriyle sık sık anılır. Yunan mitolojisinde müziğe ilişkin öykülere rastlamak mümkünken, besteciler de mitolojik öyküleri yapıtlarında işlemişlerdir. Bu çerçevede Floransa’da 16. yüzyılda Yunan tragediyalarını yeniden canlandırmak amacıyla yapılan girişimler ile Antik Yunan mitolojisindeki karakterler müzikte yerini opera vasıtasıyla almaya başlamıştır. Müzikte etkileri görülmeye başlanan Yunan mitolojisinin örnekleri operanın yanı sıra çalgı, bale, oda ve orkestra müziği türleri ile kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan; programlı müzik, izlenimci müzik, müziksel ilkelcilik, rastlamsal müzik gibi akımların etkisiyle Yunan mitolojisini anlatan eserler günümüzde de fazlasıyla görülür. Müzik çalışmalarında bestecilerin ilgisini çeken mitolojik figürlerden biri de Yunan mitolojisinde yarı insan yarı keçi görünümülü “Pan”dır. İcat ettiği pan flüte diğer adıyla syrinxe adını vermiştir. Cinsel gücü ve korku (Pan-ic) sözcüğünü temsil eder. Bu çalışmada Antik Yunan mitolojisi karakterlerinden biri olan Pan’ın geçmişten günümüze müziğe yansıyan özellikleri, besteciler üzerindeki etkisi ve müziğe yansıyan çalgı, vokal, opera, bale, oda ve orkestra müziği türlerinden örnekler açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pan, müzik, Antik Yunan, mitoloji

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, Müzik Bölümü, baharsariboga@gmail.com

THE INFLUENCE OF THE "PAN" CHARACTER IN THE ANCIENT GREEK MYTHOLOGY ON THE WESTERN MUSIC COMPOSERS

ABSTRACT

The ancient Greek mythology which shaped the life of culture and art of the West; finds a place for itself in literature, painting, sculpture, theater, philosophy as well as music. The intellectual and emotional events in mythology are also considered as raw material of music. It is known that music and mythology are often mentioned together starting from ancient times until our present time. While it is possible to come across stories about music in the Greek mythology, the composers have used mythological stories in their compositions. Within this framework, with the attempts to revive Greek tragedies in Florence in the 16th century, the characters of the Ancient Greece mythology began to take place in the music by means of the opera. The examples of Greek mythology, which began to show effects in music, have begun to show itself with opera, ballet, chamber and orchestral music genres. Especially with the influence of trends of programmed music, impressionist music, musical primitivism, and random music which emerged in the 19th century; the works of art that describe the Greek mythology are also seen today exceedingly. One of the mythological figures which catches the attention of the composers in music studies in Greek mythology is "Pan", which is semi-human, semi-goat. It has given its name to the pan flute, also called syrinx which is invented. It represents sexual power and the word fear (Pan-ic). In this work, the features of Pan, one of the characters of Ancient Greek mythology reflected to music from the past until our present day, its influence on the composers and the examples of musical instrument, vocal, opera, ballet, chamber and orchestral music will be discussed.

Keywords: Pan, music, Ancient Greek, mythology

Giriş

Batı kültür ve sanat hayatını şekillendiren Yunan kültüründe müzik ve şiirin birlikte ele alınması olgusu Rönesans döneminde İtalya’da kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde İtalya’da Antik Yunan ve Latin kültürlerini canlandırmaya yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sach’a göre “Rönesans, yüzyıllar sonra Antik çağın yeniden uyandırılışına dayanan İtalyan ruhunun yeniden doğuşudur” (Kutluk, 1997: 56).

Rönesans ile birlikte İtalya’da edebiyat, bilim, tiyatro, tıp, felsefe ve müzik alanında Yunan dünyası yeniden keşfedilir. Bu dönemde oratoryo, opera, füg ve konçerto olmak üzere dört yeni eser tipi ortaya çıkar. Operanın ilk örneği metni Renuccini tarafından yazılan müziği 1594 yılında Jacope Peri tarafından bestelenen *Dafne*’dir. Daha sonra onu yine Renuccini ve Peri tarafından 1600 yılında yazılan *Euridice* adlı opera takip etmektedir. Operanın ana yurdu İtalya’dır. Opera fikrinin bu şehirde yaşayan bazı müzisyen ve şairlerin bir araya gelerek eski Yunan oyunlarına benzer eserler yazmak istemelerinden doğduğu bilinir. Dolayısıyla opera sanatının ilkel izlerini antik tiyatrodan aramak gerekir. Özellikle Antik Yunan tiyatro yazarları Sophokles, Euripides, Aschylos’un eserlerin de incelemek mümkündür. Bu operalar basit şarkılarla donanmış ilkel opera örnekleri olarak karşımıza çıkar. Bu çerçevede operada ilk gelişim, yine İtalyan besteci Monteverdi’nin 1607 yılında yazdığı Orfeo adlı eseriyle görülmektedir. Daha sonra 1627 yılında Alman besteci Schütz’un *Daphne* adlı operasında bu etkiyi görmekteyiz. Böylece Yunan tragediyalarının esintileriyle opera hızla tüm Avrupa’ya yayılmış ve örneklerini çoğaltmıştır.

Müzikteki ilk örneklerini opera vasıtasıyla oluşturan Yunan mitolojisinin esintileri, zamanla tüm uluslarda, müziğin hemen hemen tüm alanlarında ve her dönemde bestecilerin ilham kaynağı haline gelerek senfoni, oda müziği, bale, çalgı ve vokal müzikleriyle etkisini sürdürmüştür. “Örneğin; barok dönemde John Blow’un *Venüs ve Adonis* adlı yapıtı, Yine 18. yüzyılın ortalarında başlayan klasisizme yöneliş, daha önce de uygulamaları görülen Grek ve Roma sanatına duyulan ilgi sonucu başlar” (Kutluk, 1997: 115). Gluck’un operalarında kullandığı kahramanlar Yunan mitolojisindedir. Bu çerçevede klasik dönemde Gluck’un *Orpheo ve Euridice* operası, Mozart’ın *Idomeneo* operası ve Beethoven’ın *Prometheus* adlı balesi, romantik dönemde; Berlioz’un *Truvalılar* operasıdır. Ayrıca 19. yüzyılda Liszt tarafından tanıtılan programlı müzik, sonrasında ortaya çıkan izlenimcilik, müziksel ilkelcilik ve rastlamsal müzik gibi çağdaş müzik akımların etkisiyle Liszt’in *Orpheus ve Prometheus*’u, Franck’ın *Psyche*, Debussy’nin *Pelleas et Melisande*, Ravel’in *Daphne et Cloe*, Stravinsky’nin *Oedipus Rex*, *Persephone*, *Apollo Musagetes* balesi, minimal müziğin temsilcisi P. Glass’ın *Orfee* operası ve

Türk besteci Ferit Tüzün'ün *Midas'ın Kulakları* gibi mitolojik örnekleri opera başta olmak üzere müziğin her alanında ve hemen hemen her ulusun bestecisinde bu etkiye rastlamak mümkündür.

Bestecileri Antik Yunan mitolojisine yönlendiren durumu Fischer, "Almanya'da dürüst amaçlı birtakım Romantik şairlerin günümüze kaçıp geçmişe sığınmaya ve orta çağlara dönme özlemini duymaya yönelten şey, belki de günümüzün paraya tapıcılığından irkilmeleri, bencilliğin her yerde beliren çirkin yüzünden tiksindirmeleri" olarak nitelendirir (2010: 57). Bu görüşü desteleyen bir diğer görüş ise Schlegel'e aittir. "Schlegel, Alman şiirinin köklerini efsanelere, geçmişin derinliklerine dayandırmıştır" (Fischer, 2010: 59). "Hugo Friedrich ise özellikle Mallarme'nin şiirleri ile ilgili yaşanan günden etkilenemeye karşı olduğunu söyler" (Fischer, 2010: 69). Bu görüşlere göre birçok modern sanat akımlarında ve yapıtlarında eskiye, masalsıya ilkele bile dönüş bunun sonucudur.

Besteci, görüldüğü üzere edebiyattan edindiği etkiyi, doğa ve hayal gücü arasında kurduğu gizemli bağı müziğine yansıtmıştır. Yunan efsanelerinden edindiği etkiyi müziksel atmosfer içerisinde kullanmıştır. Hayal gücünü, içinde duyduğu sesleri, hiçbir kurala bağlı kalmadan büyük titizlik, yumuşaklık ve incelikle müziğine yansıtmıştır. "Böylece efsane bir mesaj yoluyla verilen bir kodun, bir hikâye ile aktarılan birtakım kuralların ürünü olmuştur (Attali, 2005: 47).

Müzikte "Pan" karakterini ortaya çıkaran üründe bu durumların sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında müzikte Pan karakterini ortaya çıkaran izlenimcilik akımının öncüsü Fransız besteci Claude Debussy'dir. Debussy'nin *Prélude à l'après-midi d'un Faune* (Bir Pan'ın Öğleden Sonrasına Prelüd) adlı eseri hem izlenimci çalışmaların önünü açmış, hem de "Pan" karakterini müzikte ortaya çıkarmıştır.

19. Yüzyılın ortalarında Claude Monet'nin (1840-1926) *Impression, soleil levant* (İzlenimci, Gündoğumu-1872) adlı resmiyle başlayarak ve adını alan, bir grup Fransız ressamın hiçbir kurala bağlı olmadan dış dünyadaki nesnelere sanat eserine yansıtılması izlenimci (Impressionist) akımını oluşturmuştur. Fransız besteci Claude Debussy'nin (1862-1918) izlenimciliği müziğe yansıtmasıyla akım, müziğin de bir parçası haline gelmiştir. (Yöre, 2011: 6, Çevik, 2007:102).

Claude Achille Debussy

Debussy, 1862 yılında Paris'te dünyaya gelmiş, izlenimci müziğin öncüsü ve kendinden sonraki bütün yeni akımların kaynağı olmuş bir bestecidir.

Debussy, gençlik yıllarında çağının müziğini eleştiren bestecidir, bir an önce çağdaş Fransız müziğinin yenilenmesi gerektiğini anlamıştır. Onun yenilikçi tavrı, Paris Konservatuarı'nda armoni öğretmeni Emile Durand tarafından anlaşılmıştır. E. Durand, C. Debussy'nin çalışmalarını karmaşık, kuraldışı bulmuştur. Aslında bu çalışmalar izlenimci müziğin habercileri olmasına rağmen, o yıllarda henüz nasıl bir yolda ilerlemek istediğine karar vermemiş olduğundan çeşitli etkiler altında kalmıştır. 1890'dan sonra besteci, sadelikten yana olmuş, eserlerini kurallara uyarak yazmak yerine, düş gücünün sesini dinlemiştir. Onun müziği, dinleyenlerin hayal gücünü harekete geçirmektedir. C. Debussy için tını ve renk çok önemlidir. Orkestrayı küçültmeyi denemiş, orkestralamada heyecanlandırıcı güçlü etkiler yerine saf tınlar tercih etmiştir. Çalgı konusunda büyük titizlikle hareket ederek ses renklerinin karışmasını önlemiş, çalgının özgün tınısını korumaya çalışmıştır. Bakır üflemlerin üstünlüğüne son vererek tahta üflemlere öncelik tanımıştır. Tahta üflemleri birer insan sesi gibi kullanmıştır. Çelesta, arp, glockenspiel, gong gibi çalgıların esrarengiz renklerinden sık sık yararlanmış, özellikle arp yardımcı görevde değil, kendine özgü renk ve tınlarını sergileyecek şekilde kullanmıştır. Bütün bu çalışmalarıyla orkestranın tını hacmini genişleterek, insan sesini zaman zaman bir çalgı gibi ele almıştır. Çoğunlukla da pianissimo ve piano gürlüklerini tercih etmiştir (Çevik, 2007: 105-106).

“Debussy, eserlerinde antik bir nesneye yoğunlaşarak, nesnedeki saklı ruhu bir an için canlandırır. Debussy'nin üzerinde büyük etkisi olmuş olan Baudelaire, Laforgue Samain ve Mallarme gibi Çairlerin, yavaşça solup giden ve sonunda yok olan alacakaranlıkları, yaşamla ölüme yapılan göndermeler, Debussy'nin eserlerine yansımıştır” (Pamir, 2000: 233-234). Sis altında kaybolmuş düşsel görünüm, bulutlar, tepeler ve su, Debussy'nin esinlendiği konulardır. Özellikle su, besteci üzerinde hemen hemen mistik bir etki yaratır.

Ardall Powell'a göre; “Pan efsanesini ortaya çıkaran Fransız çalışmalar, Debussy'nin *Syrinx*, *Prélude à L'Après-midi d'un Faune*, *Chanson de Bilitis* çalışmaları olmuştur. Bu çalışmaların geleneksel melodik roller ile dinamik çeşitlilik ve geç romantik tonunu birleştiren flütün karakterini iyi bir şekilde ortaya çıkardığı söylenebilir” (akt. Hayes, 2011: 53).

Yunan Mitolojisi Karakteri "Pan" ve Müzikteki Etkisi

Pan, Yunan mitolojisinde çobanların, sürülerin, rüstik müzik tanrısı olarak kabul edilen, pan flüt çalan ve bu çalgıyı yapan Tanrı olarak kabul edilir. "Pan'ın müziğinin insanlar üzerinde büyük etkisi olduğu bilinmektedir ve onun flüt çalımı savaş nedeni olmuştur. Lirin Tanrısı Apollon ile karşılaşması en bilinenidir" (Hayes, 2011: 53). "Pan ismi; hepsi, bütün anlamını taşır. Yarı insan, yarı keçi görünümlü bir karakterdir. İcat ettiği flütüyle cinselliği de temsil eder. Bu açıdan bereket Tanrısı Priabos ile aynı kulvardadır" (Olgunlu, 2014:200). "Pan, doymak bilmez iştahi, insanları aniden şaşırtması ve korkutması ile de ünlüdür. Pan(ic) sözcüğünün de kökeni yine Pan'a dayandırılır. Ayrıca perileri gizlice dinlemek için gizlenir ve reddedildiği zaman da onları takip eder" (Wilkinson, 2011: 87).

Pan'ın arzu nesnelere birisi de güzel peri Syrinx'tir. Bir gün Pan onu nehir kıyısına kadar izler ve yakalar. Ancak Syrinx Pan'dan kaçmak için nehir tanrıçasından kendisini bir saz yığınına çevirmesini ister. Pan bu duruma çok üzölür ve onun içi boş dallarından ilk pan flütü yapar ve bu çalgıya *syrix* adını verir (Wilkinson, 2011: 87).

Yunan Tanrısı Pan ve efsaneleri çok sayıda edebiyat, tiyatro, sinema, müzik çalışmalarına ilham kaynağı olmuştur. Powell'a göre; Pan efsanesini ortaya çıkaran genelde Fransız çalışmalar, Debussy'nin *Syrinx*, *Prelude a L'Apres-midi d'un Faune*, *Chanson de Bilitis* çalışmalarını olmuştur (Hayes, 2011: 53).

Debussy'nin Stephane Mallarme'nin aynı adlı şiirinden esinlenerek 1892 yılında yazdığı *Prelude a l'apres midi d'un Faune* eseri, sıcak bir öğleden sonrasında orman perilerinin kovalamaktan yorgun düşerek uyuyakalan Pan'ın iştiraz ve tutkusunu yansıtan bir eserdir. Eser, Pan'ın gördüğü bir su veya orman perisi ile hararetili, karmakarışık, çalkantılı hayalleri ve arzularını tasvir eder. Bu müzikte flüt çalgısı üzerinde mistik bir etki yaratılmak istenmiştir.

Klasik Batı Müziği Repertuarında “Pan”

Eser Adı	Çalgı Bilgisi	Besteci	Ülke
La flûte de Pan, Op.15 (1904) 1.Pan et les bergers 2. Pan et les oiseaux 3. Pan et les nymphes	Flüt ve piyano için	Jules Mouquet	Fransa
Pan (1914) 5 bölümlü süit I. Eintritt in Pans Gebiet. Allegretto II. Tanz. Trio: Satyren und Nymphen. Allegro non tanto III. Nacht und Phantome. Molto sostenuto - Allegro vivace IV. Morgengesang. Tanz. Andante - Allegretto con moto V. Zusammenkunft aller Musikanten. Allegro	2 flüt, 2 obua, 2 klarnet, 2 korno, 2 fagot ve kontrbass için	Max Brauer	Almanya
Mythes, Op.30 (1921) 1. La Fontaine d'Arethuse 2. Narcisse 3. Dryades et Pan	Keman ve piyano için	Karol Szymanowski	Polonya

Pan, Op.43 (1910) 1.Prolog 2.Hory (Mountains) 3.Moře (The sea) 4.Les (The forest) 5.Žena (Woman)	Piyano için	Vítězslav Novák	Çek Cumhuriyeti
Pan Voyevoda (1904)	Opera için	Nikolay Rimsky- Korsakov	Rusya
The Pipes of Pan (1900)	Şan ve piyano için	Edward Elgar	Britanya
The Pipes of Pan (1919)	8 vokal için SSAATTBB	Eric De Lamarter	Amerika
The Song of Pan (19. Yüzyıl)	Çello ve piyano için	Vera Poppé	-
Pan og Syrinx, Op.49 (1918)	Orkestra için	Carl Nielsen	Danimarka
Pan, Op.32 (1911)	Soprano, koro (2 soprano, alto), obua veya flüt, orchestra veya piyano için	David Stanley Smith	Amerika
Pan and Echo, Op.53a (1906)	Orkestra için	Jean Sibelius	Finlandiya

3 Chansons de Bilitis (1897-98) 1.La flûte de Pan 2.La Chevelure 3.Le Tombeau des naïades	Şan ve piyano için üç şarkı	Claude Debussy	Fransa
Et Pan, au fond des blés lunaires, s'accoude (1920) Not: Debussy'e adanmıştır.	Piyano için	Florent Schmitt	Fransa
Joueurs de flûte, Op.27 (1924) 1.Pan 2.Tityre- 3.Krishna 4.Monsieur de la Péjaudie	Flüt ve piyano için	Albert Roussel	Fransa
Herbstchor an Pan (1911)	Şan, koro ve orkestra için	Joseph Marx	Avusturya
Skosztujcie i zobaczcie, jak dobry jest Pan (2011)	Org için	Lukasz Mandola	Polonya
The Pipes of Pan, Op.27 (1910?) 1.A Sylvan Glade (Prelude: Andante moderato) 2.Shepherds' Dance (Allegretto grazioso) 3.Phyllis (Andante cantabile) 4.Endymion (Nocturne.	Piyano için	Frederic Knight Logan	Amerika

Moderato con espressione) 5. Nymphs and Fauns (Lento)			
The Atonement of Pan Dance Of The Nymphs (1912) 1. Intermezzo 2. Entr'acte 3. Dance Of The Harpies	Piyano için	Henry Kimball Hadley	Amerika
The Pipes of Pan are Calling (20. yüzyılın ilk yarısı)	Şan ve piyano için	Lionel John Alexander Monckton	İngiltere
Festival of Pan, Op.9 (1899)	Orkestra için	Frederick Shepherd Converse	Amerika
The Festival of Pan, Op.33 (1916-19) 1. The Call of Pan 2. Silenus Runs Amok 3. Nymphs and Shepherds 4. The Lost Dryad 5. Satyrs	Piyano için	Alec Rowley	İngiltere
Pan und die Sylphiden, Op.72 (19. yüzyıl)	Flüt ve piyano için	José Berr	Almanya
Six Metamorphoses after Ovid (1951) 1 Pan 2. Phaeton	Obua için	Benjamin Britten	İngiltere

3.Niobe 4.Bacchus 5.Narcissus 6.Arethusa			
Pan	Flüt ve piyano için	Johannes Donjon	Fransa
Prelude to the Afternoon of a Faun (1891-94)	Orkestra için senfonik şiir	Claude Debussy	Fransa
Syrinx (1913)	Flüt için	Claude Debussy	Fransa
Suite Mythologique, Op 38 1.Pan 2.Marsyas 3. Apollo	Flüt için	Leonardo de Lorenzo	İtalya
I seguaci di Pan (1930)	Dört flüt için	Leonardo de Lorenzo	İtalya
Hymn of Pan (1949)	Flüt ve piyano için	Charles Oliver Delaney	Amerika
Flute of Pan (1957)	Flüt için	Arthur Vincent Lourie	Rusya
Pour Syrinx	Flüt ve piyano için	Jacques Charpentier	Fransa
Le Chanson de Pan	Flüt için	Roger Bourdin	Fransa

Pan Blessé	Flüt için	Roger Bourdin	Fransa
Pan (1978)	Flüt ve piyano ya da basso continuo için	Dieter Schnebel	Almanya
Pieces of Pan	Flüt ve piyano için	Rory Boyle	İskoçya
Pan Dreams (1989)	Flüt ve piyano için	Jon Kimura Parker	Kanada
Pan (1992)	Flüt için	Harald Genzmer	Almanya
Pan (1959)	Flüt için	Sverre Arvid Bergh	Norveç
Pan(ic) (2000)	Flüt için	Gene Pritsker	Rusya

Sonuç

Araştırmalarda tüm sanat dallarında olduğu gibi sanatçıların ve yazarların özellikle 19. yüzyıldan itibaren eski çağlara, Antik Yunan'a dönme isteklerinin sanayileşmiş, her şeyin makinaya ve paraya döndüğü dünyada düş gücünü aydınlatan efsanelere sığınarak, toplumsal gerçeklerden kaçınarak doğaya, doğal olana ve yalınlığa özlem neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Besteciler özellikle şiirlerdeki eskiye dönük saklı ruhu müziklerine yansıtmışlardır. Özellikle 16. yüzyılda Peri tarafından yazılan *Dafne* ve *Euridice* operaları mitolojik karakterlerle müzikte yer almaya başlamış ve günümüzde de etkisini devam ettirmiştir. Antik Yunan efsaneleri ile ilgili en yoğun çalışmalar ise izlenimci ve sonrasında ortaya çıkan bütün akımların kaynağı olan Debussy'nin öncülüğünde ve sonrasındaki besteciler tarafından yapılmıştır. Pan efsanesini müzikte ortaya çıkaran Debussy'nin flüt çalışmaları olmuştur. Hem mitolojik hem de müzisyen bir karakter olarak görünen Pan, Klasik Batı müziği bestecileri tarafından yumuşatıcı, baştan

çıkarıcı, bazen korkutucu, sevgi, aşk, gizem öğeleriyle işlendiği görülmüştür. Araştırmada Pan ile ilgili yaklaşık otuz dokuz eser tespit edilmiştir. Bu eserlerin büyük bir bölümü flüt çalgısı ya da üfleme çalgıların diğer aileleri; obua, klarinet, fagot gibi çalgılar için yazıldığı görülmüştür. Ayrıca opera, şan ve piyano, keman ve piyano, çello ve piyano, orkestra için yazılmıştır. Müzikte de Pan ve flüt birbirinden bağımsız düşünülmemiştir. Pan'ın flütüyle tasvir edildiği, onun müzisyen yönünün de ortaya çıkarıldığı eserlere de rastlamak mümkündür. Pan'ın şarkısı, ilahisi, flütü, korkusu gibi temalar ile Pan'ın müzikte tasvir edildiği ve bu şekilde Pan efsanesinin Klasik Batı müziği repertuarına farklı bir zenginlik kattığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Attali, J. (2005). *Gürültüden Müziğe Müziğin Ekonomi-Politik Üzerine*. Gülüş Gülcügil Türkmen (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çevik, B. (2007). *Çağdaş Müziğin Öncüsü: Claude Debussy, Hayatı, Eserleri ve Müziğe Katkıları*. BAÜ FBE Dergisi, Cilt-9, Sayı-1, ss. 101-111.
- Fischer, E. (2010). *Sanatın Gerekliliği*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Hayes, K. D. (2011). *The Life and Contributions of Charles Oliver Delaney with A Survey of His Compositional Style within His Solo Flute Works*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Florida State University, Florida.
- Kutluk, F. (1997). *Müziğin Tarihsel Evrimi*. İstanbul: Çiviyazıları.
- Olgunlu, A. C. (2014). *Mitos'tan Logos'a Mitlerin Çözümlemesi*. İstanbul: Hükümdar Yayıncılık.
- Pamir, L. (2000). *Müzikte Geniş Soluklar*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Wilkinson, P. (2011). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler & Mitler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yöre, S. (2011). *Çağdaş Müzik: Bestecilik Ana Akımları, Teknikleri ve Başlıca Besteciler*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 20, Sayı 3, ss. 1-20.